

Literatūra • menas • mokslas

DRAUGAS — šeštadieninis priedas

2000 m. birželio 24 d.

Nr. 124 (25)

Saturday supplement June 24, 2000

No. 124 (25)

Nauji pavojai lietuvių kalbai

Algimantas A. Naujokaitis

Del tiesioginio slavų kalbos poveikio, brukte brukamų rusicizmų lietuvių kalba smarkiai nukentėjo sovietmečiu. Nauji svetimų kalbų skverbimosi pavojai iškilo, Lietuvai atkūrus nepriklausomybę plečiantis tarpvalstybiniams ryšiams, lietuvių kalbą ėmė atakuoti anglicizmai, kitokie svetimžodžiai. Neseniai poetas Justinas Marcinkevičius pripažino, kad dabar jam koku ir neįauku eiti Vilniaus gatvėmis, mirguliuojančiomis svetimais, nelietuviškais parduotuvių, firmų, įstaigų pavadinimais.

Dabar lietuvių kalbai ėmė grėsti nauji pavojai, kuriuos sukėlė sparčiai besipletojanti pasaulinė informacinė technologija, kompiuteriai bei jų tinklai. Viena naujausia, jau Vilniuje parašytame, eilėraštyje „Šiandieninis“ dėl to nerimauja ir Kazys Bradūnas:

*Kampe kompiuteris
Kopėja mano mintį.
Poezijai dėl to ir neramu,
Kai žodžiai, kaip kareiviai
eina mirti.
Ir abejoja prisikėlimu.*

Iš tiesų, dabar kai visur, net mokyklose, lyg grybai po lietaus, plinta užsienietiško programų kompiuteriai, plečiasi internetiniai ryšiai, net populiariausios šios srities korporacijos „Microsoft Office“ (JAV) strategijos departamentui direktorius David Brook pripažįsta, kad kalba, kuri nepasklis elektroninėje terpeje — greit taps nevertinama.

Taigi dabar, kai vyrauja svetimkalbės kompiuterių programos, šiandieninėje informacinėje visuomenėje lietuvių kalbai iš tiesų gresia rimtas pavojus. Dėl to susirūpino ir Lietuvos vyriausybė, neseniai patvirtinusi programą dėl lietuvių kalbos išsaugojimo informacinėje visuomenėje 2000-2006 metais. Derinti šios programos vykdymą pavesta Valstybinei lietuvių kalbos komisijai prie Lietuvos Respublikos Seimo.

Žinoma, mūsų amžiuje be kompiuterių ar interneto jau neišsiversi. Bet lietuvių kalbos komisijos pirmininkė dr. Danguolė Mikulėnienė pabrėžė, kad problema tame, jog JAV ir kitų šalių korporacijos ir firmos kompiuterių progra-

mas išleidžia daugiausia anglų kalba. Taigi, vaizdžiai tariant, kompiuteriai „kalba“ ne mūsų valstybine lietuvių, bet svetima kalba, tuo patindama, brukdama svetimžodžius.

Nuo svetimybų saugodamos savo kalbas, Europos valstybės jau prieš keletą metų ėmėsi darbų, kad kompiuteriai „suprastų“ ir kitas kalbas. Čia padėjo ir programinės įrangos pramonė, sudaranti galimybes programas versti į įvairias kalbas. Matematikos ir informatikos instituto specialistas dr. Gintautas Grigas sakė, kad jau vertiami kompiuterių pranešimai, elektroniniai žinyai ir kiti tekstai, kuriuos žmogus mato ir skaito kompiuterių ekranuose. Nėgana to! Įrangos gamintojai programose numato ir vertimo galimybes, o, išleisdami naujų programų versijas, pateikia ir vertime automatizuojančias programas.

Valstybinės lietuvių kalbos komisijos pirmininkė dr. D. Mikulėnienė išvardijo gan daug Europos sąjungai priklausančių ir į ją stoti besirengiančių valstybių, kurios jau turi išsivertusios gana daug kompiuterinių, interneto ir elektroninio pašto programų, kuria automatinio vertimo priemones. Populiariausių „Microsoft Office“ korporacijos gaminamų programų į savo kalbas išsivertė čekai, norvegai, danai. Čia nemažai nuveikę ir mūsų kaimynai estai bei latviai. Žinodami, kad juo mažesnė tauta, tuo sunkiau išsaugoti savo kalbą nuo didžiųjų valstybių įtakos, islandai, kurių yra keletą kartų mažiau negu lietuvių, jau turi visą programinę įrangą savo kalba. Mat Islandija kompiuterių programinei įrangai skiria stambesnę valstybės biudžeto dalį negu didesnės šalys. Deja, nors amerikiečių „Microsoft Office“ korporacijos programų vartotojų Lietuvoje daugiau negu vidutiniškai pasaulyje ir Europoje, bet, kompiuterių specialisto dr. G. Grigo duomenimis, į lietuvių kalbą dar neišversta nė viena minėtos korporacijos programa. Dr. D. Mikulėnienė man pateiktoje lentelėje (suvestinėje), parodančioje, kiek kuri valstybė internete turi savo valandų, Lietuva yra trečioji

nuo galo. Ir čia mus toli lenkia estai, kiek mažiau — latviai.

Gerai, kad Lietuvos vyriausybė nors dabar susigriebė, patvirtino septynerių metų programą, kurioje numatytos priemonės šioms kompiuterių ir interneto amžiuje išsaugoti lietuvių kalbą nuo svetimybų, plintančių iš tų kompiuterių ekranų.

Šios programos tikslas — atlikti lietuvių kalbos automatinio vertimo, atpažinimo ir sintezės tyrimus, sukurti mūsų kalbos vertimo ir dialogų su kompiuteriais įrangas, lituanizuoti korporacijų „Windows“ ir „Microsoft Office“ kompiuterių, interneto elektroninio pašto programas, — paaikšino dr. D. Mikulėnienė. Ji pridūrė, kad tam tikslui būtina parengti lietuvių kalbos sintaksinės, morfologinės, semantinės analizės ir sintezės modelius, o taip pat vertimui reikalingus žodynus bei tekstynus.

Kad turėtume lietuvių kalbą valdomų kompiuterių, nereikėtų su jais dirbti (bendrauti) svetimomis kalbomis, programoje numatyta įgyvendinti ir daug kitų svarbių priemonių, tarp jų — sukurti automatinio lietuviškos šnekamosios kalbos atpažinimo priemones, atlikti kompiuterinio vertimo darbus, lygiagrečiai parengiant lietuvių kalbos tekstynus.

Nuveikti šiuos ir kitus darbus pavesta lietuvių kalbos, matematikos ir informatikos institutams, Vilniaus, Vytauto Didžiojo, Kauno Technologijos ir kitiems universitetams.

Nors įgyvendinti šią vyriausybės programą numatyta pradėti jau šiais metais, bet, deja, iš esmės dar beveik nieko nepadaryta: mūsų męgimo, skylėtame biudžete tam kol kas nėra lėšų.

Vien šiems metams numatytiems darbams reikėtų maždaug pusantro milijono litų, bet vyriausybė gali skirti vos 100,000. Bet ir šios sumos vykdymo atidėjimas dar negavo — nuogastavo lietuvių kalbos komisijos pirmininkė dr. D. Mikulėnienė.

O iš svetimkalbių kompiuterių programų jau net mokyklose plinta mūsų kalbą teršiantys žodžiai. Užuo *spausdintuvas* ar kito lietuviško žodžio jau paplitęs paraži-

tiškas žodis *printeris*. Su kompiuteriais reikalų turintys lietuviai sako ne aptarnauti, o vartoja anglišką žargoną *servinti*, *servisas*. Tiek kompiuteriai, tiek besiplečiantys ekonominiai, teisiniai ir kiti ryšiai su Vakarų šalimis į lietuvių kalbą atneša ir kitų svetimybų. Ne tik eiliniai, bet ir valdžios žmonės, net ministrai, Seimo nariai, nė nemirktelėję, sako ir oficialiuose dokumentuose bei įstatymuose rašo ne įstaigos, įmonės veiklos *patikrinimas*, *revizija*, bet šimtas žino, iš kur ištrauktą svetimžodį *auditas*. Ausį rėžia nuo aukščiausios Lietuvos valdžios iki eilinių piliečių plačiai naudojamas žodis *asociacija*, nors tą patį reiškia gražus lietuviškas *susivienijimas* ar *draugija*. Įsišaknijo pasakymas *nacionalinė*, bet ne *valstybinė*, ar tautinė premija. Keista, bet su šiuo žargonu apsiprato net kai kurie Lietuvos (ne išeivijos!) iškilus kultūros ir meno žmonės, apdovanoti šia svarbiausia mūsų valstybės premija.

Kai lietuvių kalbos komisijos pirmininkė dr. D. Mikulėnienė paklausiau nuomonės apie tokių mūsų turtinę ir gražią, pasak Birutės Pakelevičiūtės *lingua gloriosa* — mūsų lietuvišką kalbą darkančių žodžių įsišaknijimą, ji pripažino, kad jie išties nepuošia mūsų kalbos, bet juos pakeisti ne taip paprasta, kai tiek *asociacija*, tiek *nacionalinė premija* ir kiti žodžiai mūsųose įaugo dar sovietmečiu, rusų kalbos įtakoje, jie įrašyti net po Nepriklausomybės atgavimo išleistuose dabartines lietuvių kalbos žodynuose. O kas link pasakymo *nacionalinė premija*, nacionalinis teatras tai, pasak D. Mikulėnienės, priskaičiuojama per 100 Lietuvoje gyvenančių tautybių ir jei tą premiją pavadintume tautine, esą gali išsieti lenkų, rusų ar kaimynų tautybės žmonės. Tai gi, telieka sovietinė politika dvelktelejęs žodis *nacionalinis*...

Vis dėlto vilties yra. Dr. D. Mikulėnienė pasakė, kad vyriausybei patvirtinus lietuvių kalbos išsaugojimo informacinėje visuomenėje programą, bus imtasi rengti ir kitą — svetimžodžių keitimo lietuviškais programą. Tuomet gal ir ateis galas *auditui*, *asociacijai*, *printerui*, *nacionalinei premijai* ir kitiems teršalams.

Įgyvendinant šias programas, lietuvių kalbos komisijos pirmininkė dr. D. Mikulėnienė tikisi paramos ir bendradarbiavimo su užsienio lietuviais. Pasak D. Mikulėnienės, retas kitas taip gerai suprantą lietuvių kalbos išsaugojimo reikšmę, kaip išeivijos lietuviai, savo kailiu patyrę kaip svarbu lietuvių, savo gimtąją kalbą išlaikyti svetimoms kalboms apsuptyje. Ji išreiškė pagarbą ypač karo metų išeivijos bangos JAV lietuvių Bendruomenei, kad ji šeštadieninių mokyklų, savo laikraščių, lietuviškų renginių dėka svetimkalbės visuomenės apsuptyje geriau išlaikė lietuviškumą, savo kalbą. Kai kuriais atvejais geriau, tvirtiau, negu kai kurie okupuotos Lietuvos žmonės. Dr. D. Mikulėnienė priminė, kad išeivijoje išsaugoti į Lietuvą

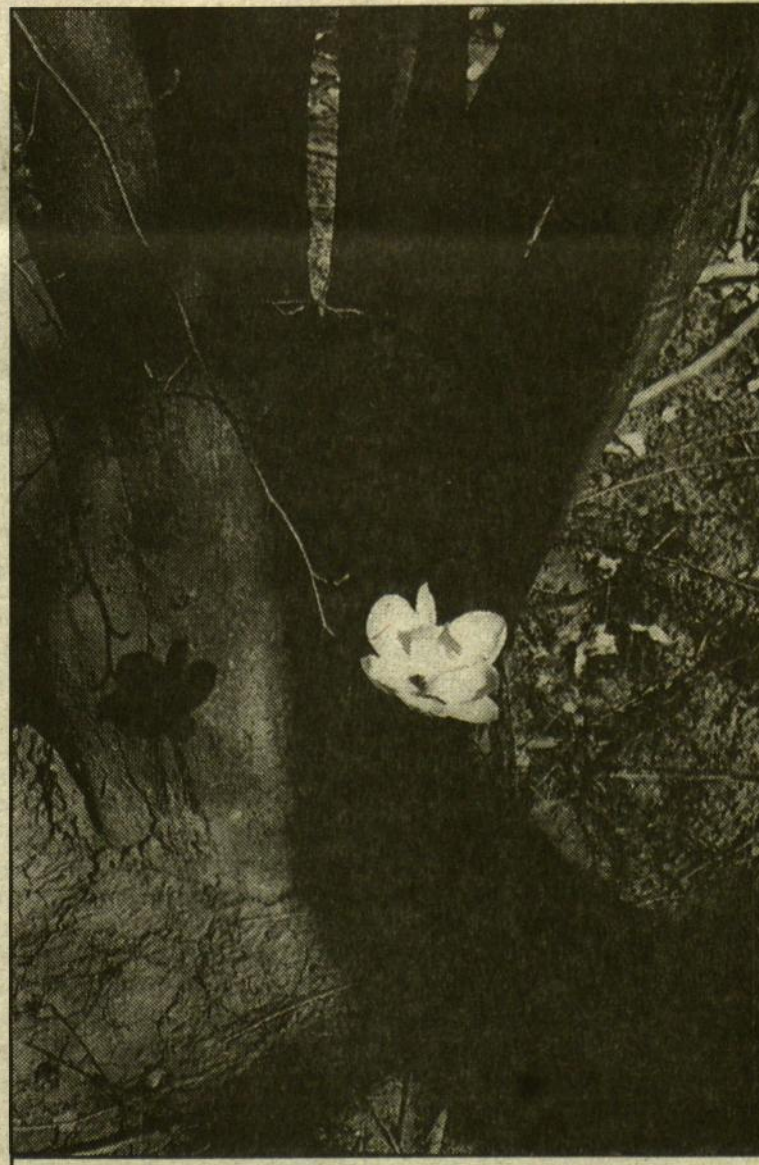
atėjo, išstūmė svetimybės tokie grynai lietuviški žodžiai, kaip *skaidrė* (vietoje *diapozityvo*), *žiniasklaida* — vietoje nuo sovietinių laikų užsilikusio gremėzdisko *masinės informacijos priemonės*.

Valstybinė lietuvių kalbos komisija tikisi JAV, kitų šalių lietuvių paramos ir bendradarbiavimo ir dabar, įgyvendinant programą dėl lietuvių kalbos išsaugojimo kompiuterių, informacinės visuomenės sąlygomis. Dr. D. Mikulėnienės nuomone, bendromis jėgomis panaudojus kompiuterius ar interneto priemones, derėtų kurti taip vadinamą nuotolinį lietuvių kalbos mokymą kad jis pasiektų nutautėjimu, lietuvių kalbos pamiršimu gresiančias Pietų Amerikos, Australijos ar Sibiro lietuvių bendruomenes, ypač vaikus. Lietuviškų kompiuterių programų, interneto tinklalapių pagalba būtų galima siųsti pratimus, klausimus, atsakymus, kitus lietuviškus tekstus. Tokius kompiuterinius kursus, panašius į šeštadienines lietuviškas mokyklas, dr. D. Mikulėnienės nuomone, būtų galima telkti prie Lietuvos konsulatų, kurie geriau žino užsienio lietuvių telkinius, kuriems labiausiai reikėtų padėti nepamiršti lietuvių kalbos.

Už paramą, patarimus ekonominuose ir kituose reikaluose Lietuva dėkinga Juozui Kazickui, kitiems įtakingiems JAV lietuvių verslininkams, biznio ir kitokios veiklos išeivijos žmonėms. Matematikos ir informatikos instituto specialisto dr. G. Grigo nuomone, šie ir kiti tautiečiai gal galėtų patarti, paveikti amerikiečių korporaciją „Microsoft Office“, kuri su Lietuva, kaip su maža, biznyje nereikšminga šalimi, nenoriai sudaro sutartis dėl leidimo į lietuvių kalbą versti jų rengiamas kompiuterių programas. Šios JAV kompanijos palankumas ypač svarbus, nes jos programos Lietuvoje labiausiai paplitusios.

Kadangi Lietuva dar vis neišsikapsto iš finansinių nepriteklių, negali skirti pakankamai lėšų čia aptariamai lietuvių kalbos išsaugojimo programai įgyvendinti, lietuvių kalbos komisija linkusi kreiptis į lietuvių fondą, tikėdamasi finansinės paramos. Tokios paramos taip pat tikimasi iš užsienio valstybių, tarptautinių institucijų. Tuo labiau, kad Europos Sąjungos valstybės, aptardamos šio žemyno ateities, informacinės visuomenės kūrimo reikalus, pabrėžė, kad žmonijos mokslo, technikos, kultūros laimėjimai priklauso nuo kalbos, pasisakė už daugiakalbę Europą, išsaugant kiekvienos tautos, taigi ir lietuvių kalbą.

• **Kaunas.** Balandžio 28 d. atstatomojoje Prisikėlimo bažnyčioje Kaune G. Verdi kūrinių „Requiem“ atliko Kauno valstybinis choras (meno vadovas ir vyr. dirigentas P. Bingelis), Lietuvos valstybinis simfoninis orkestras (meno vadovas ir vyr. dirigentas G. Rinkevičius), solistai I. Milkevičiūtė (sopranas), I. Linaburgytė (mezzosopranas), T. Gagušvilis (tenoras, Gruzija), V. Prudnikovas (bosas).

Ar tai ne paprastas žiedas, sutviskęs viliojančiais pažadais Joninių naktį? Algimanto Kežio nuotrauka.

Karolis Milkovaitis

ISDYKĖLIS BIRŽELIS

*Išdykėlis, nenaudėlis
Birželis niekadėjas,
Kad beldžiasi, kad bastosi
Po jazminų alėjas.*

*Išdykėlis, nenaudėlis
Tas dabita birželis —
Ar pieva brisk, ar žiedą skink —
Jis vis po kojų velias.*

*Išdykėlis, nenaudėlis
Birželis maištininkas, —
Už gruodį brolių — sako jis —
Visai neatsakingas.*

*Išdykėlis, nenaudėlis
Birželis žaliaplaukis,
Kai užkuria gamtos pečius —
Nors barzdą šlapių raukis.*

*Išdykelio birželio klausk,
Kodėl toks pasipuošęs? —
Per šventą Petrą, Povilą
Jis liepai pirštis ruošias.*

VELNIOP ALCHEMIJA

*Pro vyšnios medžio baltus žiedus,
Nukrito rytmečio rasa
Ir perlų vieną tik palietus —
Velniop alchemija visa.*

*Menuliui šviečiant — semk sidabrą,
Bet „Sterling“ ženklą neieškok.
O deimantų — plačiausi akrai —
Aušroj žėruoles susišluok.*

*Pro vyšnios medžio baltus žiedus,
Kai krinta rytmečio rasa —
Perliuką vieną tik palietus —
Velniop alchemija visa.*

JĮ ŠALTINIŲ TEKĖJO

*Sustingo baimė akyse,
Kai tamsoje žėrėjo
Keista šilkinė žaluma,
Virpuojanti be vėjo.*

*Priėjęs žarą pamačiau
Virpuojančią be vėjo
Vakarę žvaigždę srovėje —
Ji šaltinių tekėjo.*

Lietuvos vaikučiai kompiuterių ekranuose dažnai mato vien angliškus žodžius. Algimanto Žižūno nuotrauka.

P.E.N. kongrese Maskvoje. Iš kairės: viešnia iš Havaju, trys Egzilių P.E.N. centro New Yorke atstovai — Nina Kossman, Clara Gyorgyey, romanistas Vassily Aksionov, dabar gyvenantis JAV, ir Lietuvos P.E.N. delegatas poetas Julius Keleras. V. Kelerienės nuotr.

PEN kongresas Maskvoje

Algirdas Landsbergis

Gegužės 28 d. Maskvoje užsibaigusio Tarptautinio PEN kongreso dėmesio centre turėjo būti pasaulio literatūra ir rašytojų bendravimas. Tačiau tą dienotvarkę nustelbė nelitėratoriniai rūpestiai — dvi agonijos: Čėčėnijos ir patios Rusijos. Toksai išpūdis susiklostė iš spaudos pranešimų ir pokalbių su kongreso dalyviais.

Dar neseniai atrodė, kad kongresas gali iš viso neįvykti. Piktindamiesi Kremliaus brutalumu Čėčėnijoje, kai kurie PEN centrai ir pavieniai rašytojai grasino boikotuoti suvažiavimą. „PEN klubas niekad neorganizuos savo visuotinio kongreso kariaujančioje šalyje“, — aiškino lenkų PEN centro vicepirmininkas Adam Pomorski: — Tai būtų tas pat, kaip kongresas Belgrade Bosnijos ar Kosovo konflikto metu.

Galiausiai buvo nuspręsta neatnėsti Maskvos, nes tuomi būtų labai pakenkta 1992 m. įsteigtam Rusijos PEN centrui, kurio nariai irgi aštriai kritikavo Maskvos karą Čėčėnijoje. Kongrese dalyvavo 74 iš 130 PEN centrų.

„Kongresas vyko po Čėčėnijos ženklų“, — pareiškė ka tik į New York sugrįžęs Lietuvos PEN centro delegatas Julius Keleras. Jau atidarydamas kongresą, Nobelio laureatas Gunter Grass ragino Rusijos vyriausybę nutraukti savo „karą prieš Čėčėnijos žmones, — karą, kuris — vėl, kaip ir anksčiau, vedamas beprasmiškai ir negailestingai“, tartum cituodamas Solženycyn, jis kvietė rašytojus pasisakyti

prieš tironiją ir atskleisti melus. Rašytojai, pasako jo, pirmieji pasipriešino „ideologiniams 20 amžiaus gundymams nacių Vokietijoje ar Sovietų Rusijoje“.

Po ilgų diskusijų beveik vienbalsiai buvo priimta rusų PEN centro paruošta kompromisinė rezoliucija, pasmerkianti Rusijos vyriausybės pastangas „tragiską padėtį Čėčėnijoje išspręsti karinėmis priemonėmis“. Vidurio ir Rytų Europos PEN centrų pasiūlyta rezoliucija kaltino Rusiją genocidu Čėčėnijoje ir pastangomis nutildyti tą rusų žiniasklaidą, kuri atsisakė kartoti vyriausybės propagandą.

Toji žiniasklaida, kaip pastebėjo Keleras, tebėra iš dalies nepriklausoma. Kongresu labai domėjosi Maskvos spauda ir televizija, kai kuriose programose, kalbant apie Čėčėniją, Vladimir Putin buvo lyginamas su Serbijos Milošević.

Kongreso dalyviai pastebėjo ir nepaprastą rusų rašytojų jautrumą Čėčėnijos klausimu. Kritikuodami savo vyriausybės veiksmus, jie tuo pačiu atsikvėpimu kaltino Vakarus perdėtu priešišku Rusijai. „Mūsų šalis nėra fašistinė“, — pareiškė rusų PEN centro pirmininkas Andriej Bytov. Jis ragino vakariečius „neteisti Rusijos, bet ją suprasti“. Tiesiai paklaustas, ką jis galvoja apie Čėčėniją, paprastai tiesiakalbis autorius išvengė atsakymo, pareiškdamas, jog jis „rašytojas, o ne kalbų sakytojas“.

Atrodo, kad rusų PEN centras, patekęs tarp valdžios ir viešosios nuomonės kūjo ir kritiško užsienio priekalo,

stengėsi kaip įmanoma laviruoti — išsaugoti savo nepriklausomumą ir nesukurstyti savo karingųjų tautiečių neapykantos.

Oficialioji Maskva kongresą pabrėžtinai ignoravo. Tokių PEN suvažiavimų dalyvius kitose šalyse paprastai sveikina valstybės vadovai ir miestų merai. Premjeras Putin kongresui atsuko šaltą nugara. (Kongresas vyko prieš Rusijos prezidento rinkimus.) Jo politinis varžovas, Maskvos meras Lužkov, anksčiau žadėjęs priimti tarptautinę PEN delegaciją, staiga atsisakė (matyt, nenorėdamas pakenkti savo populiarumui tarp maskviečių). Kai kurie rusų rašytojai pasakojo, jog jų centras susilaukė valdžios žmonių užuominų, kad kongresas galys pavirsti „politine provokacija“, kurios geriausia būtų išvengti. Valdžia kongresui netrukė, bet jo ir nerėmė.

Visa tai poezijos vakarus ir literatūrinės diskusijas nustūmė į antrą vietą. Kelerui kongreso aukštuma buvo apsielankymas Peredelkino kaime prie Maskvos, Boris Pasternak gyvenvietėje, ir kapi-nėse, kur poetas palaidotas.

Ir taip užsienio svečiai iš Maskvos išsivežė prieštaringus išpūdžius, mįslingosios, prieštaringų tebeplėšomos Rusijos įvaizdį.

„Rusų galvosena iš esmės nepasikeitė, — kalbėjo egzilių PEN centro New York narė Nina Kossman, prieš dešimtmetį išvykusi iš gimtosios Rusijos. — Jie tebėra saviti, nepriklauso nė Rytams, nė Vakarams“.

Mokslas, kuris įrodymų ieško po žeme

Algirdas Girininkas

Archeologijos mokslas Lietuvoje pradėjo formuotis XIX a. pirmoje pusėje. Europoje archeologija tuo metu jau buvo suprantama kaip atskira mokslo šaka, besiskaidanti į atskiras kryptis: klasikinę, bažnytinę ir pirmąsias visuo-menės.

Lietuvos archeologijai ilgai didelės įtakos darė Lenkijos, Rusijos ir Vokietijos mokslininkai. Tik 1935–1938 m. susiformavo savarankiška Lietuvos archeologijos mokykla. Ji siejama su Jono Puzino (1905–1978; palaidoto Čikagoje) moksliniais darbais: „Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje ir tautinis atgimimas“ (Kaunas, 1935), „Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys“ (Kaunas, 1938) ir jo mokinių atsiradimu. M. Alseikaitei-Gimbutienei, R. Jablonskytei-Rimantienei, Pr. Kulikauskui, R. Volkaitei-Kulikauskienei teko toliau, jau pokario metais sovietinėje Lietuvoje ir JAV, tęsti J. Puzino pradėtą darbą.

Vilniaus universitete, kur dirbo R. Volkaite-Kulikauskienė ir Pr. Kulikauskas, buvo ruošiami archeologai, kurie aktyviai dirbo iki pat nepriklausomos Lietuvos atkūrimo. Pokariu Lietuvos archeologijoje pagrindinis dėmesys buvo sutelktas į geležies amžiaus paminklų tyrinėjimus. Pagrindinė to laikotarpio archeologijos mokslo kryptis buvo: baltų genčių susidarymas, remiantis IV–XII a. laidojimo paminklų medžiaga. Buvo iširta daug laidojimo paminklų: plokštinių degtinių ir griautinių kapinių, pilkapynų, kuriuose aptinkamų įkapių ir laidojimo papročių pagrindu buvo išskirtos pagrindinės baltų genčių ribos ir jų susidarymas iki I tūkst. po Kristaus.

Šiuose tyrinėjimuose aktyviai dalyvavo habil. dr. A. Tautavičius, habil. dr. L. Vaitkuskienė, habil. dr. M. Michelbertas, dr. J. Stankus, dr. O. Kuncienė, J. Antanavičius, V. Valatka, K. Gabriūnaitė ir kt. Tuo metu piliakalnių ir jų papėdžių gyvenvietės tyrinėjo dr. Pr. Kulikauskas, V. Daugudis; senkapius ir pagoniškas kulto vietas — V. Urbanavičius, piliis — A. Tautavičius, K. Mekas; akmens amžiaus paminklus — habil. dr. R. Rimantienė, A. Bernotaitė-Gerdvilienė; žalvario amžiaus — dr. E. Grigalavičienė.

Lietuvos archeologijos moksle šiuo laikotarpiu buvo padėti kertiniai akmenys svarbiausių mokslinių tyrimų ir metodologijos srityje. Iki 9 dešimtmečio buvo išleisti pagrindiniai archeologinius tyrimus apibendrinantys moksliniai darbai: „Lietuvos archeologijos bruožai“, „Paleolitas ir mezolitas Lietuvoje“ (rusų k.), „Lietuvos archeologijos atlasas“ (I–IV t.), „Lietuvos pils“, pradėti leisti periodiniai leidiniai: „Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje“, „Lietuvos archeologija“. Nors šiuo laikotarpiu ir pasirodė nemaža mokslinių leidinių, tačiau šią pokario Lietuvos archeologijos atkarpą galima apibendrintai įvardinti šaltinių kaupimo laikotarpiu.

Tuo pačiu metu išeivijoje — JAV — archeologijos mokslo populiarinimo ir (mažiau) mokslinį darbą tęsė J. Puzinas. Aktyviai JAV dirbo Kalifornijos universiteto profesore M. Alseikaite-Gimbutienė. Mokslininkė, sintezė grindusi savo mokslinius pastebėjimus, suvokė, kaip svarbu lietuvių tautos egzodo ir pavergimo sąlygomis išeiti iš uždaro, kartais provincinio lietuvių kultūros interesų rato ir garsinti baltų kultūrą to meto sudėtingo pasaulio aplinkoje.

1980–1990 m. Lietuvos archeologijos moksle prasidėjo kartų kaita. Į mokslininkų gretas įsiliejo archeologai: dr. A. Butrimas, dr. J. Genys, habil. dr. A. Girininkas, dr. E. Jovaiša, dr. V. Juodagalvis, habil. dr. V. Kazakevičius, dr. A. Kuncevičius, dr. A. Luchtanas, dr. A. Merkevičius, dr. E. Svetikas, dr. V. Šimėnas, dr. I. Vaškevičiūtė, dr. G. Zabiela ir habil. dr. V. Žulkus.

Suintensyvėjo akmens amžiaus tyrinėjimai Lietuvoje. Be kompleksinių Šventosios (Palangos miestai) tyrinėjimų, buvo dirbama ir kituose Lietuvos regionuose: Aukštaitijoje — Kretuono apyžemyje (Šventonijų raj.), Žemaitijoje — Biržulio apyžemyje (Telsių raj.), Suvalkijoje — Šešupės upės baseine. Platesni tyrimai buvo vykdomi geležies amžiaus plokštiniuose kapinyuose: Plinkai galyje, Pagrybyje, Žviliuose, Maudziuruose, Vidgiriuose; pilkapynuose: Vesetiskėse, Paragaudyje.

Suintensyvėjo ankstyvųjų Lietuvos piliakalnių tyrinėjimai. Buvo pradėti platūs archeologiniai tyrimai Kernavėje, Pajautos slėnyje, aptikta priešistorinė observatorija Palangoje, ant Birutės kalno. Buvo išleisti išsamūs darbai apie akmens ir senajį geležies (I–IV a. po Kr.) amžių.

Į tyrimų darbus įsitraukus naujai archeologų kartai, Lietuvos archeologijos moksle atsirado diskusija, pradėjo rastiis nuomonių įvairovė, į ką pokario kartos archeologai labai jautriai reagojo. Sovietiniais metais egzistavusi „viena tiesa“ neaplenkė ir archeologų. Šiuo metu reikėjo išmokyti diskusijų meno ir tapti pakantiems kito nuomonei.

Iki 10-ojo dešimtmečio pradžios archeologinius tyrimus ir mokslo raidą koordinavo Lietuvos istorijos institutas. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, suintensyvėjo ir archeologiniai tyrinėjimai. Pdaugėjo mokslo institucijų, kurios vykdė archeologinius tyrimus. Išikūrė stiprus archeologinių tyrimų centras Klaipėdoje, kuriam vadovauja habil. dr. Vl. Žulkus, susiformavo ir platus tyrimus Vilniaus Žemutinėje pilyje pradėjo vykdyti „Lietuvos pilių centras“, vadovaujamas habil. dr. V. Urbanavičiaus. Savo apimtimi didžiausi per visą tyrinėjimų istoriją archeologiniai kasinėjimai vyko Katros (Varėnos raj.) akmens amžiaus gyvenvietėse. Per starąjį Lietuvos nepriklausomybės dešimtmetį buvo paruošta nauja akmens amžiaus tyrinėtojų grupė, kuri sušibūrė Lietuvos istorijos instituto archeologijos skyriuje. Paspirtėjo tarptautinis archeologų bendradarbiavimas. Buvo užmegzti glaudūs ryšiai su Skandinavijos šalių archeologais Kopenhagoje, Bergene. Įvyko keletas tarptautinių ekspedicijų. Pradėjo vystytis naujos archeologijos mokslo šakos (pvz., bažnytinė), prita-

komi nauji tyrimų metodai (povandeninė archeologija, osteoarheologija, makrobotanika). Per šį laikotarpį buvo išleista daug naujų darbų apie žalvario ir vidurinio geležies amžius. Pasirodė naujas periodinis leidinys „Archeologia Baltica“, leidžiamas anglų kalba, bei mokslo populiarinimo žurnalas „Baltų archeologija“.

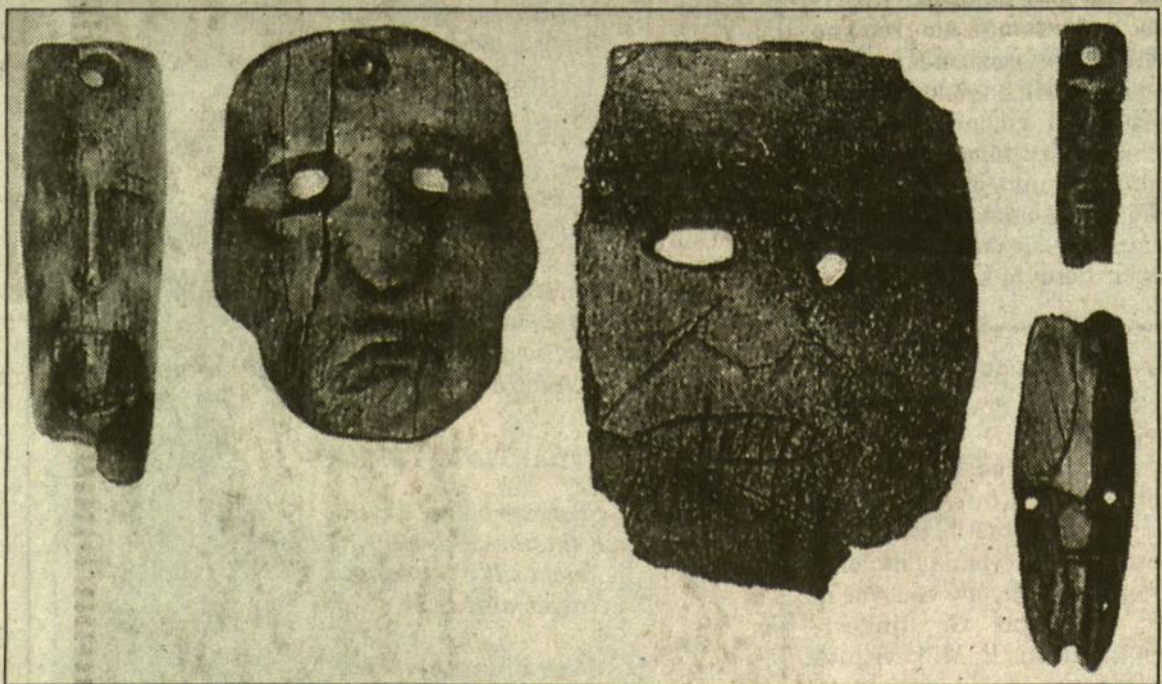
Didelio ir neapgalvoto vyresniosios archeologų kartos pasipriešinimo susilaukė bandymas įkurti Lietuvos archeologijos institutą prie Vytauto Didžiojo universiteto. Tuokart dar nugalėjo sovietiskai mąstanti archeologų grupė. Šiandien šio instituto įkūrimo būtinybė jau neabejojama, tačiau tam nėra palanki susidariusi ekonominė padėtis ir Mokslo tarybos bei Mokslo ir švietimo ministerijos aukštų valdininkų nuomonė.

Lietuvos archeologija yra tampa susijusi su paminklosauga ir paminklotvarka. Šiuo metu, kaip dar niekada anksčiau, Lietuvos archeologijos mokslas priklauso nuo aukštų valdininkų ir biurokratų. Po 1996 m., kai archeologinių paminklų tyrimams leidimus pradėjo išdavinėti ne Lietuvos istorijos institutas, o Kultūros ministerijai priklausantis Kultūros vertybių apsaugos departamentas (KVAD), moksliniais tyrimams ir archeologinėms mokslinėms programoms lešų nebeliko. Lietuvos valdininkai greitai suprato, kaip ir kur panaudoti Lietuvos valstybės lešas, skiriamas archeologijai. Iš karto po 1996 m. prie KVAD susikūrė daug įvairiausių individualių įmonių, kurios perima lešas, skirtas archeologiniams tyrinėjimams. Šios įmonės, samdydamos neprofesionalius specialistus, sudaro sąlygas atsirasti korupcijai bei paviršutiniškumui. Lietuvos istorijos instituto paruoštos mokslinės programos, skirtos ardomiems paminklams tirti, valdininkų dažnai atmetamos. Kadangi visoms programoms turi pritariti Mokslinė archeologijos komisija, esanti pavaldi KVAD, rezultatai visuomet vienareikšmiai — mokslui lešų nėra. Neprofesionaliai sudarytos KVAD specialistų programos ardomiems paminklams ar griūvantiems piliakalniams tirti visada patvirtamos, nes jas vykdo valdininkai, savo aplinkos žmonės. Tokios sistemos, kai archeolo-

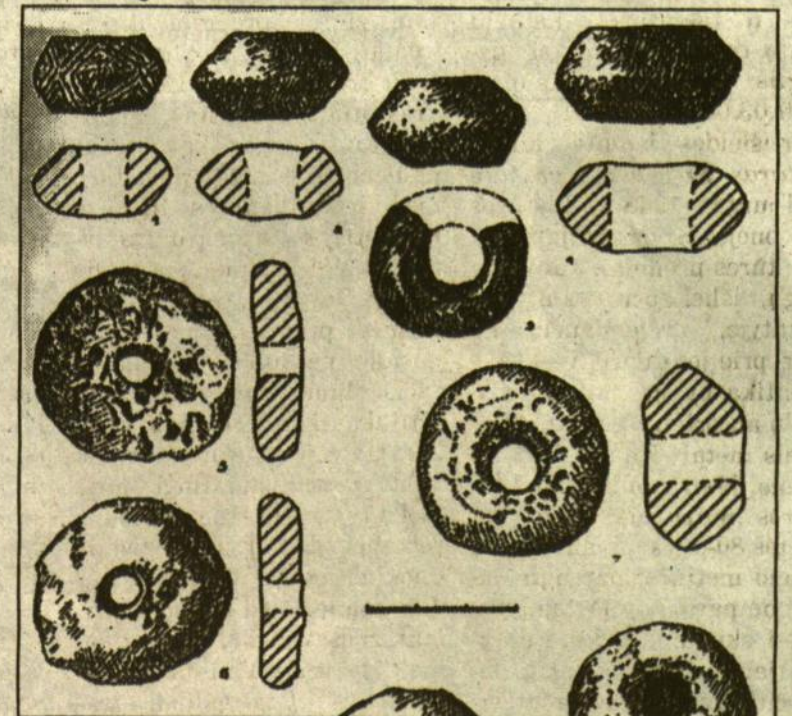
gijos mokslui diriguoja valdininkai, nėra nė vienoje Europos valstybėje. Tyrimus, kaip žinoma, ten gali vykdyti tik mokslo institucijos, esančios prie universitetų.

Per 10 m. Lietuvos paminklosaugos sistemoje dirbanti valdininkija nesugebėjo išspręsti paprastų problemų. Štai vyksta žemės privatizavimas. Reikia nustatyti, kas atstovaus valstybei, kuriai priklauso archeologijos ir kiti kultūros paminklai, kai žemės plotas su archeologijos paminklu taps savininko turtu. Lietuvos Konstitucijos 7.7 str. numato, kad žemės, kurioje yra gamtos, istorijos, archeologijos ir kultūros objektas, negalima išgyti, o šiandien jau didelė dalis archeologijos paminklų yra privačioje žemėje. Didžiulė armija paminklosaugos valdininkų nesugebėjo pasiekti, kad privatininkui, atgaunant žemę, žemės nuosavybės dokumentus būtų įrašyti reikalavimai, kaip elgtis su jo sklype esančia kultūros vertybe. Nenumatytos ir lengvatos, kuriomis galėtų pasinaudoti žemės savininkas, prižiūrintis kultūros vertybę. Paminklosaugos ir paminklotvarkos srityje dirba labai daug valdininkų (pradedant vienu Kultūros ministro pavaduotoju, kuris globoja paminklosaugą, ir Kultūros vertybių apsaugos departamentu, kuriam priklauso Kultūros paveldo centras ir daug individualių įmonių.) Kiekvienoje Lietuvos apskrityje yra teritoriniai padaliniai, o rajonuose — po kelis paminklosaugininkus. Susidaro nė daug, nė mažai — apie pusė tokstantio žmonių, o darbo rezultatų nėsima. Kaip toje patarlėje: dešimt auklių, o vaikas be galvos. Sukurta ir Seimo ir jam atskinga dar viena institucija: „Paminklosaugos komisija“, kurią paskirti ir išrinkti garbūs vyrai, turinti numatyti ir vykdyti paminklosaugos strategiją ir taktiką. Iki šiol ji savo užduotis neįvykdė. Visas palikta saviškai ir valdininkų nuofūrai.

Jau dveji metai kaip tiesioginio finansavimo archeologijos mokslo tyrimams nėra. Būtų tik viena išeitis iš susidariusios situacijos — mokslinės archeologinių tyrimų programos turėtų būti derinamos su ardomų archeologinių paminklų tyrimais. Šioms programoms turėtų būti suteikta pirmenybė prieš kitas, valdininkų sukurtas, nes bet kuris kultūros vertybės tyrimas pirmiausia yra mokslo ir kultūros reikalas, o ne valdininkų verslas. Lietuvos valstybė archeologijai skiria lešų pakankamai, tik šios, patekusios į valdininkų rankas, greitai išstirpsta.

Kabučiai-amuletai iš akmens amžiaus gyvenvietės prie Kretuono ežero Šventonijų raj. Iš A. Girininkas „Baltų kultūros ištakos“.

Verpstukas iš molio naudojo mūsų protėviai prieš 3000 metų

Stasys Baras — garbės daktaras

Birželio viduryje Vilniaus muzikos visuomenė susirinko į Muzikos akademijos didžiąją salę pagerbti į Lietuvą atvykusio žymaus Čikagos lietuvių operos solisto Stasio Baro. Tą dieną Muzikos akademijos senatas jam suteikė garbės daktaro laipsnį.

Akademijos rektorius prof. J. Antanavičius savo kalboje pasakė, kad sovietinės okupacijos metais čia ir išeivijoje kuriama mūsų muzika, literatūra, visa kultūra, tarsi perpjautas obuolys, buvo padalintas į dvi puses: Dabar turime vieną lietuvišką tautinę kultūrą. Auksialbais S. Baras — vienas ryškiausių tos mūsų kultūros išmybių.

Kalbėjusi muzikologė dr. Ona Narbutienė pabrėžė, kad S. Baras 20 metų buvo Čikagos lietuvių operos ramstis. Jo tenoras skambėjo Amerikos ir kitų šalių scenose. Kokioje šalyje S. Baras bedainuodavo, visuomet į savo repertuarą įtraukdavo ir lietuvišką dainą, tuo garsindamas Lietuvos vardą pasaulyje.

Rektorius J. Antanavičius perskaitė senato nutarimą dėl Lietuvos muzikos akademijos garbės daktaro vardo suteikimo S. Barui, įteikė jam daktaro regalias.

Padėkos žodyje S. Baras apgailestavo, kad negimė dvidešimt metų vėliau, nes ir dabar galėtų dainuoti kartu su V. Urmahavičienė-Urmana, V. Prudnikovu, V. Noreika ir kitais talentingais Lietuvos dainininkais. S. Baras pažadėjo, kiek jėgos leis neapleisti lietuviškos muzikos, padėti Muzikos akademijai rengti aukšto lygio dainininkus. „Mano sieloj šiandien šventė!“ — šiais žodžiais S. Baras baigė savo kalbą.

Stasys Baras po garbės daktaro regalių įteikimo. A. Žižiūno nuotrauka.

Pasveikinti S. Barą su aukštu jo talento įvertinimu atvyko prezidentas V. Adamkus, Seimo pirmininkas prof. V. Landsbergis. Ta proga Muzikos akademijoje įvyko koncertas. S. Baras gražiai nusišypsojo, kai iš 1966 m. įrašo nuskambėjo jo atliekama arija iš A. Ponchielli operos „Gioconda“.

S. Baro senas bičiulis V. Noreika padainavo J. Tallat-Kelpšos išplėtotą lietuvių liaudies dainą „Už aukštųjų kalnelių“ ir Don Jose ariją iš G.

Bizet operos „Carmen“.

S. Baro stipendininkas jaunas solistas E. Prudkauskas gražiai, jausmingai padainavo K. V. Banaičio „Aš per naktį“, Rudolfo ariją iš G. Verdi operos „Luisa Miller“. O Muzikos akademijos choras iškilmingai, galingai atliko „Alleluiah“ iš G. F. Haendel oratorijos „Messiah“. Žinoma, iškilmių pabaigoje nuskambėjo ir studentų himnas „Gaudeamus igitur“.

Algimantas Antanas Naujokaitis

Stasio Baro pagerbimo iškilmės. Iš kairės: Gražina Landsbergienė, prof. Vytautas Landsbergis, Elena Barienė ir kiti. Algimanto Žižiūno nuotrauka

Stasys Baras (kairėje) po garbės daktaro regalių įteikimo sveiklinamas Lietuvos Muzikos akademijos rektorius prof. Juozas Antanavičius. K. Vainio nuotr. (Elta)

būrelis. Jau tada jis svajojo rašyti pasakas. Turėjo humoro jausmą, pasižymėjo minties aštrumu, lakia vaizduote ir gyva, neišsenkanti kūrybine energija, pasireiškiančia įvairiausiais keistuoliškais prasiimanymais ir pokštais. Poetas H. Nagys savo straipsnyje „Keliolika puslapių nerašyto dienoraščio“ (*Metmenys* Nr. 21. 1971 m. Čikaga), yra rašęs apie tai, kaip J. Kaupas atvykdamas pas jį į svečius (tuo metu Nagių šeima gyveno Kėdainiuose gražiam sode, beveik ant pačių geležinkelio bėgių): „Didžiausiam mano motinos pasibaisėjimui — atvykdavo jis naktim ir įlipdavo į mano kambarį pro langą. Ne tik ištrypdavo motinos rūpestingai prižiūrimas gėles, bet taip pat nuėdavo nepavalgęs miegoti. O rytą, kai pusryčiai garuodavo ant stalo, mudu jau meškeriodavome kur nors Nevėžyje arba traukdavome keliu pro Apytalaukes, pro seną dvarą su prūdu ir tikrom gyvom gūlbem (...) O mano motina tik patraukdavo pečiais: „Nu, tas tavo daktaras mano Dieve!“

Baigęs gimnaziją, būsimois rašytojas studijavo Kauno Vytauto Didžiojo universitete mediciną ir rašė. Pirmieji jo apsakymai pasirodė tuometinėje spaudoje: žurnaluose — *Žiburėlis* (1942 m.) ir *Savaitė* (1943 m.). Pastarajame leidinyje J. Kaupo apsakymas *Banknotas* laimėjo žurnalo literatūrinę premiją.

Pasirinkęs gydytojo specialybę, rašytojas toliau gilino savo žinias išeivijoje. 1946 m. Tiubingene, jis įsigijo medicinos daktaro laipsnį, veliau, nuvykęs į JAV, jis specializavosi psichiatrijoje. Tačiau jis niekada nebuvo įprastinis gydytojas — nei savo vidumi, nei išore. Jis nedėvėjo Vokietijoje beveik būtinų kaklaraiščių,

kiety apykaklių ir taip pat neradai rūpinosi ką nors įtikinti savo statusu. Draugams vaisius rašydavo tikrai labai prispirtas ir būtinai įtikindamas, kad šie vaistai „jei ir nepadės, tai tikrai nepakenks“. Anot poeto A. Nykos Niliūno „(...) jis buvo ne tiek daktaras Julius Kaupas, kiek daktaras Kripštukas, kurio paslaugomis naudojosi abi realybės pusės“ (*Dienoraščio fragmentai* 1938-1970. Čikaga 1998 m.).

Šalia medicinos J. Kaupas studijavo filosofiją, literatūrą (apie šias disciplinas jis svajojo dar gimnazijoje). Taip pat mokėsi tapybos dailininko V. K. Jonyno vadovaujamoje meno mokykloje. Savo draugams rašytojas yra pritaręs, kad jei galėtų gyventi antrą gyvenimą — būtų dailininkas.

J. Kaupo asmenybė, visiems ji pažinėjusiems, imponavo išprusimu bei erudicija. Jis buvo talentingas kritikas, vienas svarbiųjų žurnalo *Literatūros lankai* ideologų, teigusių, kad kritika privalo būti kovojanti ir veiksminga. Yra parašęs nemažai kritinių, literatūrologinių straipsnių, psichologinių esė.

Gyvenimas rašytojo nelepijo, priešingai, visokiais būdais bandė pažaboti impulsyvų, neramų, išradinę jo charakterį, tad J. Kaupui gyvenime daug dažniau, negu kad iš šalies galėtų atrodyti, tekdavo vilkėti jo paties laiške A. Nykai-Niliūnui minimą „tamsųjį likimo rūbą“. Bet, nepaisant aplinkybių, sudėtingo gyvenimo peripetijų, rašytojo originalumas (tiek Lietuvoje, tiek išeivijoje) linksmindavo žmones, kuriems tekdavo su juo bendrauti. Ypač įsidėmėtiną tuo atžvilgiu buvo Vokietijos laikotarpis, kurio išdaigų repertuaras buvo neišsamiams. Anot H. Nagio, J.

mintingasis ir Donkichotas, nepabūges atrodyti juokingas, Didysis Moleras — svajotojas, klajūnas, menininkas patia savo prigimties esme!

Rašytojo gyvenimas, optimizmas — dažnu atveju tebuvo tik kamufliažas, slepiantis jautrią, gilią, sudėtingą ir komplikotą jo prigimtį. Budamas iš esmės nuosirdus ir patiklus, kokie būna tik vaikai, J. Kaupas noromis nenoromis turėjo išvystyti tam tikrą gynimosi būdą, kovojant su aplinka, nuolatoms grėsusia jo vidinio ir išorinio pasaulio nepriklausomybei.

Tai, kad rašytojas pasirinko pasakos žanrą-neatsitiktina. Greičiausiai būtent tokia forma labiausiai padėjo jam įprasminėti savo santykį su pasauliu. J. Kaupas ir kasdieninio gyvenimo plotnėje visai kitaip matė visas pasaulio apraškas. „Kiekviena mergina yra užburta karalaitė. Kiekviename žmoguje slypi karališka, vienkartinė, nepakartojama dieviška prigimtis“, — rašė jis savo straipsnyje „Pasaka ir realybė“.

Į rašytojo J. Kaupo pasakas (ir noveles) reikėtų žengti pro jo gimtojo miesto — Kauno su batių iškabom, netyčia įvirsti į didžiulę komunistų partijos vitriną, gyvendamas vokiečių bute visas sienas ir lubas ištaipyti paveikslais ir portretais (tuos piešinius išvydę, buto savininkai vokiečiai vos nenualp). Šios ir panašios išdaigos išliko artimiausiojo pažinusių žmonių atmintyje.

Anarchistiškas J. Kaupo portretas prieš visuomenės nustatytas ribas, taisykles, įstatymus-reiškėsi pačiomis įvairiausiomis formomis. Savo knygoje *Dienoraščio fragmentai* 1938-1970 (Čikaga 1998 m.) poetas, A. Nyka-Niliūnas rašo: „Vokietijoje Julius Kaupas keliavo tik su padirbtomis leidimais, važinėjo traukiniais be bilieto; iš vienos okupacinės zonos į kitą šmugeliavo „parkerius“ (tarp kitko, neveikiantius), kuriuos pardavinėdavo lenkų arba ukrainiečių stovyklose. Jis visiškai nepripažindavo tvorų, skiriančių gatves bei kelius nuo sodų ir daržų, jokių nuosavybės ribų, jokių sienų, jokių draudžiamųjų ženklų ar išpėjimų“.

J. Kaupas buvo metamorfoziška asmenybė. Vienu metu jis buvo Kaupas Coppelijus (šia slapyvardį jis visiškai neatsitiktinai pasirašinėdavo po savo kritiniais straipsniais), valiokiškas Tomas Sojeris, iš-

— atspindžio šviesa. J. Kaupo kūryboje kiekvienas iš mūsų galėtų suruošti savo, vaikystės sapnus ir ilgesį, prikelti savyje kasdienybės pasaką. Jo kūriniai gyvi, įdomūs, autentiški, kaip ir paties autoriaus asmenybė. Jo kūrinių potekstėje glūdi viena pati svarbiausia mintis: nėra didesnės laimės pasauly už ilgį. J. Kaupas yra rašęs: „Bet kas yra reali laimė, palyginus su laime, kurią teikia iliuzija? Ar nevertesnis yra ilgesys tolimos pasakos?“

Giedrė Širvytė-Saladžiuvienė

Saulėgraža mėnulio šviesoje

Julius Kaupas.

Prieš trisdešimt šešerius metus JAV, Čikagoje, mirė savitas ir talentingas lietuvių išeivių rašytojas, kritikas, gydytojas Julius Kaupas, (1920.03.06-1964.03.01), parašęs ir išleidęs vienintelę knygą *Daktaras Kripštukas pragare* (Freiburgas, 1948 m. Lietuvos Raudonojo Kryžiaus jaunimo literatūros premija). Tai viena knygų, išliekančių skaitytojo atmintyje, priverciančių ne kartą prie jos sugrįžti — savo autentiška bylojančių apie originalų autoriaus talentą.

Šiais metais Kaune, birželio 2 dieną, Maironio lietuvių literatūros muziejuje, buvo paminėtos 80-osios Juliaus Kaupo gimimo metinės, parengta jubiliejinė paroda. Rašytojui paminėti skirtame vakare dalyvavo jau ne pirmą kartą besisvečiuojanti Lietuvoje ir muziejuje, J. Kaupo žmona —

Aš gyvas ilgesiu daug labiau, negu laime, nes besilgįs žmogus yra daugiau negu laimingas žmogus.

Julius Kaupas

Dalia Galaunytė-Kaupienė-Augūnienė, buvę rašytojo bendramoksliai (Kauno jėzuitų gimnazija) — K. Čerkeliūnas, V. Gulmanas, V. Narbutas. Apsilankę muziejuje buvęs rašytojo bendradarbis, bičiulis, daktaras V. Majauskas.

Skambant melancholiškai fleitos melodijai, vakaro svečiai dalinosi prisiminimais, buvo skaitomi pranešimai apie rašytojo asmenybę ir kūrybą (literatūros doktorantė L. Tidikytė, muziejininkė G. Širvytė-Saladžiuvienė). Aktoriai L. Zorūbaitė ir S. Bagaliūnas vakaro dalyvių vedžiojo ironiškais ir šmaikščiais J. Kaupo pasakų labirintais.

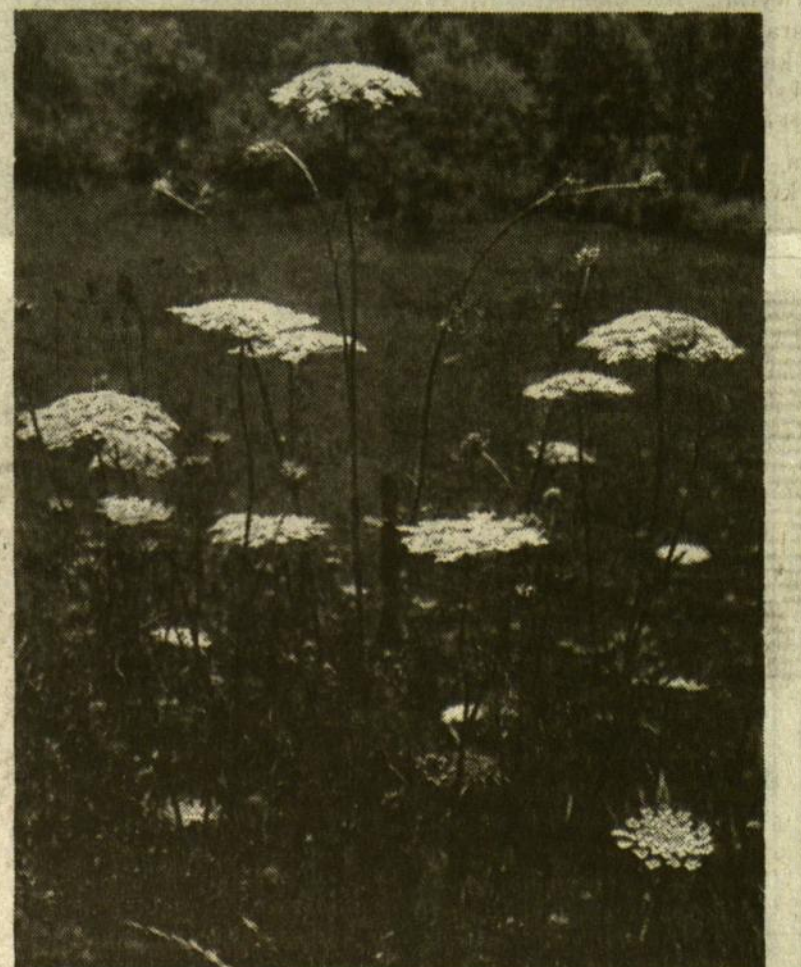
Rašytojas J. Kaupas į pasaulį žiūrėjo pro romantines, ironijos akinius, „trečiojo“ pasakų brolio akinius. Būdamas kraštutinis idealistas, nepripažįstantis žmogiško vidurio, jis nebrėžė griežtos ribos tarp meno ir kasdienybės. Jis buvo romantikas tiek savo mąstymu, tiek buvimo pasaulyje būdu. Rašytojo romantizmas reiškėsi protestu prieš suaugusiųjų pasaulio realizmą ir racionalumą. Savo straipsnyje „Pasaka ir realybė“ jis rašė: „Yra žmonių, kurie atrodo rimti ir visai išmintingi, kurie moka tvarkyti savo praktiškus reikalus, bet kurie, išsivaizduokite, netiki pasakom (...) Jie, mano, kad pasaka yra fantazijos vaisius, išsivaizduotas dalykas, graži iliuzija, taigi, netiesa. Į tai galima atsakyti tik taip: pasaka yra

šventa tiesa ir joje nėra nė krislo melo. Kai to nesupranta, man rodos, kažkur stokoja dvasios ir nėra pilnas žmogus“.

Nelengvas buvo rašytojo J. Kaupo gyvenimas, tačiau jis ejo per jį švilpaukdamas ir žaisdamas. Jeigu galima gyventi nime ką nors pasirinkti, tai toks buvo jo pasirinkimas. „Aš nenoriu supasuoti, — rašė jis viename iš savo laiškų artimam bičiuliui poetui A. Nykai-Niliūnui, — bet noriu į visa žiūrėti blaviai, juoktis — arba, dar geriau, — šypotis ir neštis švarko atlape rausvą gėlę“ (*Metmenys*, 1971 m. Nr. 21 Čikaga).

Gimęs Kaune, pasiturinčioje ir intelektualioje šeimoje, rašytojas nuo pat jaunystės turėjo galimybę susipažinti su visais neeiliniais gyvenamojo miesto įvykiais, įdomiais žmonėmis. Jis puikiausiai pažinojo Kauną, jo teatrą, parodų sales, kinus, kavines, bet, kaip poetas H. Nagys yra rašęs: „(...) į visa tai jis žiūrėjo labai paprastai, be jokio pasižavėjimo, bet ir be jokio sąžinės graužimo (...) jis būtų lygiai gerai jautėsis, būdamas kokio nors mažžemio sūnumi, nes tada jis būtų radęs upes, pievas, paukščius ir kitus dalykus, kurie jį džiugintų. Nes jis buvo visiškai šviesios sielos“.

J. Kaupas mokėsi Kauno jėzuitų gimnazijoje, kur buvo ypatingas auklėjimas — vykdavo spektakliai, buvo literatū-

Nuotr. V. Maželio

Dešimtas lietuvių teatrų festivalis

Amerikos lietuvių teatrų festivalis šiemet Čikagoje, Jaunimo centre lapkričio 23-26 d. įvyks jau dešimtą kartą. Pradėtas 1968 metais, turėjo ir galėjo tapti savaimine, besivystančia ir jau susiformavusia tradicija, bet kad išsaugotų tai, kas buvo sukurta, kas buvo styguojama daugelį metų, matyt reikėjo užsiimti idėjomis vedamų vadovų. Jais buvo Lietuvių Bendruomenės Kultūros tarybos pirmininkai, kurie yra renkami, laimingo atsitiktinumo dėka, mylintys teatrą.

Taigi 1968 m. *Draugo* spalio 19 d. numeryje buvo paklausta: „Kas gi LB Kultūros fondo pirmininką Anatolijų Kairį paskatino imtis iniciatyvos? Teatro padėtis, kaip kultūrinio veiksmo sritis Čikagoje labai nuskriausta. Prieš 15 metų Čikaga buvo garsi gerais teatrais. Veikė „Atžalynas“, scenos darbuotojai, Pilka, Rukas ir dar kiti. Dėl įvairių priežasčių teatrai vienas po kito sunyko, ir pasidarė skriauda ne tik teatro funkcijai, bet ir tuštuma kultūriniam gyvenime. Todėl Padėkos savaitgalį Čikagoje bus daroma pradžia dar vieni ir labai reikalingai kultūrinės pažangos šventei — Teatro festivaliui.“

Pirmasis Teatro festivalis vyks dalyvaujant šešių lietuvių teatrų grupėms iš įvairių JAV ir Kanados vietovių su 125 aktoriais. Ir jei i Teatro festivalį per visas dienas atsižvelgs per 4,000 žiūrovų, festivalis bus pasisekęs ir po 3-jų ar 5-ų metų galės įvykti antrasis, o po jo ir kiti. Tada

Teatro festivaliai liks tradicija šalia Dainų bei Tautinių šokių švenčių, kurios daugiau manifestacinio pobūdžio, o Teatro festivaliai kultūrinės pažangos, neš kiekvienam scenos žmogui reikia turėti inteligencijos bei kultūrinio išprusimo ir gerai žinoti kalbą.“

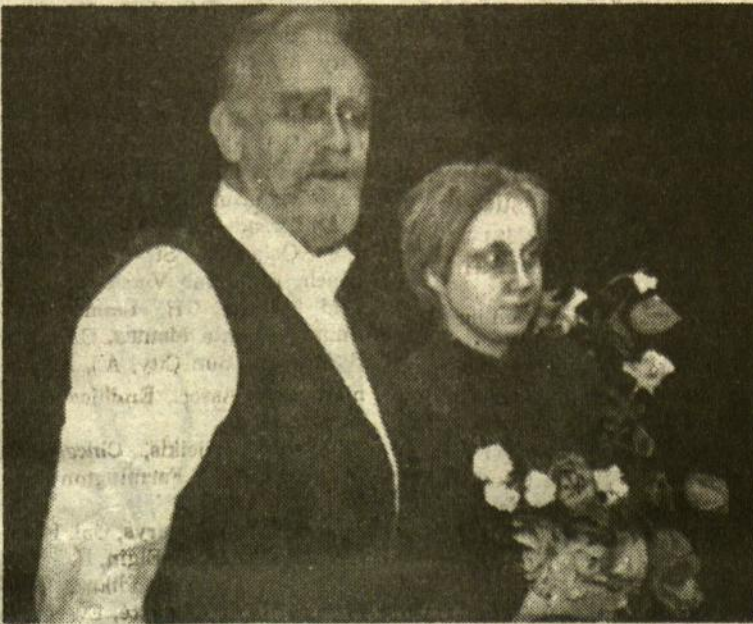
Čia vertėtų tik priminti, kad daugiau nei prieš 110 metų D. Bačkauskas suorganizavo Mahanoy City, PA., pirmą teatrinę 18 asmenų grupę, kuri 1890 m. atliko programą, susidedančią iš kelių sceninių veikalelių. Tuo metu JAV gyveno apie 200,000 lietuvių. Buvo įsteigta 20 lietuviškų parapijų, leidžiami 5 lietuviški laikraščiai, o teatrinė veikla jau buvo įsiūbavusi. Vienuo-likoje lietuvių telkinių buvo susikūrę teatro mėgėjų būreliai ir suvaidinę po vieną ar kelias pjeses. Per 1894-1895 m. teatro sezoną buvo pastatyta 15 pjesių. Savo kūrybine veikla jau buvo pasižymėję du lietuvių dramaturgai — režisieriai ir teatrinių grupių organizatoriai: Jonas Grinius ir Mykolas Stupnickis. M. Stupnickio pjesė „Kražių skerdynės“ buvo vaidinta net aštuoniuose lietuvių telkiniuose to sezono metu.

Per pirmąjį lietuvių išėvių teatro dešimtmetį JAV veikė bene 24, trumpiau ar ilgiau egzistavusios, vadinamosios teatro draugijos, viena „skrajojancio teatro“ trupė ir keletas organizacijų, rengusių vaidinimus. Buvo pastatyti 35 įvairūs veikalai, 62 pastatymai rodyti 78 kartus. JAV atskirais leidiniais arba periodi-

koje buvo išspausdinta 15 originalių pjesių. 1900-1910 m. laikotarpiu vaidinimai tapo bene populiariausia išėvių kultūrinės veiklos dalimi. Beveik kiekvienoje lietuvių kolonijoje ilgiau ar trumpiau veikė teatriniai būreliai, didesnėse buvo net keli. Populiariausios buvo komedijos, kaip „Žilė galvon, velnias uodegon“, „Valsciaus sodas“, „Velnias spastuose“, „Vienas mūsų turi apsigėsti“, taip pat buvo mėgstamos istorinės pjesės. 1910-1920 m. laikotarpiu lietuvių išėvių teatrinė veikla dar pagausėjo ir trupės Čikagoje, Brooklyne, Baltimorėje rengdavo išpūdingus spektaklius. Aktyviai veikė jaunoji, jau JAV augusi, mokyklų klasė, net dramos studijas lankiusi, karta.

Deja, 1920-1950 m. laikotarpis nebe pasižymėjo vaidybine veikla, išskyrus J. Vaičkaus bei Dzimdzi. Drimdzi dramos trupių repertuarą įvairumu ir teatre išmone pasižymėjusius spektaklius. Bet pokario išėvių veikla 1949-1960 m. buvo vėl labai gyvatinga, gausi, pasižyminti aukšto sceninio lygio spektakliais. Pradėjo dar vienas Amerikos lietuvių teatro veiklos tarpsnis, kuris džiugino teatro mylėtojus gerais kūrybiniais vaidinimais, bet neišvengė ir veiklos atoslėgių. Kad išjudintų ir pagyvintų teatrinių gyvenimą, LB Kultūros tarybos pirmininkas rašytojas Anatolijus Kairys kviečia įdomiausias teatrines grupes i Čikagą, žadina apsnūdusius, sukuria tradicinę tapusią šventę — Amerikos lietuvių teatrų festivalį.

Jei pirmajame, įvykusiame 1968 metais, dalyvavo šeši teatrai, antrajame, sukvietame 1972-aisiais, matėme tik tris, o trečiajame, po dvejų metų, 1974-ais, jau vaidino keturios grupės. Ketvirtasis įvyko Toronte 1977-ais, bet i penktąjį, 1980-aisiais metais atvyko net septyni vienetai. 1983 ir 1986 m. dalyvavo po keturias grupes, 1990 m. — penkios. 1994 m. lapkričio 12 d. aktorius Vitalis Žukauskas, atidarydamas, IX lietuvių teatrų festivalio progą su ruošta, teatrines veiklos nuotraukų parodą, pabrėžė, kad „Šiandien IX Teatro festivaliu pažymime savo meilę ir prisirišimą prie lietuviškojo scenos žodžio, prie teatrinio vaidinimo, kuriems, nors ir gyvename ne savame krašte, neleidžiame išnykti. Ir čia, ši vakarą stovime priešais prieš 45-ius metus pradėtą periodą, kuris jau tiktai fotonuotraukomis pažymėtas.“

K. Ostrausko „Šaltkalvio“ vaidintojai, V. Juodka ir L. Šulaitytė-Day po spektaklio Kaune. Nuotr. Algimanto Žižūno

Tai ne profesinio teatro veikla, bet saviveiklinio teatro, kuris nuo scenos kalbėjo sava — lietuviška kalba ir rodė savo kultūrinio scenos gyvatingumo pulsą. Džiugu, kad dar yra gyvuojančių ir šiame festivalyje dalyvaujančių. Džiugu, kad dar vis yra entuziastų, kurie dirba ši darbą, nelengvą ir kartais nedekingą ar neįvertintą. Pagarba jiems. Ir kol bus tokių grupių, tol bus ir festivaliai.“

Taigi šių festivalių sumanytojas ir ilgalaikis jų vykdytojas — dramaturgas Anatolijus Kairys, JAV LB Kultūros tarybos pirmininkas. Jo pradėta darba tęsė Kultūros tarybos pirmininkė: Ingrida Bublėnė, Dalia Kučėnienė, Laima Šileikytė-Hlod. Dabar Marija Remienė, vėl atgaivinus i Čikagos teatrinę veiklą, i X Amerikos lietuvių teatro festivalį kviečia visada kūrybingas, įdomiai ir išradinai dirbančias grupes. Teatro festivalyje pasižadėjo dalyvauti: Los Angeles dramos sambūris

(vad. Ema Dovydaitytė), Toronto „Aitvaras“ (rež. Aldona Biskevičienė), Hamiltono „Aukuras“ (rež. Elena Kudabienė), Čikagos „Žaltvykslė“ (rež. Audrė Budrytė) ir Čikagos teatras, kuriam vadovauja rež. Irena Leonavičiūtė. I festivalį atvyksta aktorius Petras Venslova, kuris suruoš poezijos vakarus ne tik Čikagoje, bet aplankys ir toliau nuo Čikagos esančias vietas.

Belioka tikėtis, kad, priėmus vasarai, po atostogų, visi sugrįšime, išalkę kultūrinių renginių; o jį, jau dabar planuojamą ir skelbiamą *Drauge* bus daug, ir labai puikių. Tikekime, kad Jaunimo centro salė, o ir visos kitos patalpos, tą 2000-ųjų metų Padėkos dienos savaitgalį bus pilnos ne tik aktorių, bet ir žiūrovų, kad bus ne tik žiūrime, bus diskutuojama, kalbama, aptariama, ginčijamasi ir analizuojama. Bus įvertinti patys geriausi, talentingiausi, kūrybingiausi. Laukime švenčių. **Laima Krivickienė**

Elena Dauguvietytė-Kudabienė ir Algirdas Kynas „Aukuro“ pastatytoje V. Alanto komedijoje *Šiapus už dangos*, Detrote š.m. spalio 23 d.

„Diagnozė“ New Yorke, statyta Vitalio Žukausko.

Alfonsas Tyruolis

POETŲ SUEIGA
ŠIAPUS ATLANTO

*Broliai, sesės mūsų tėvynė,
Pažintin šion pakviestieji,
Jūs draugingai prisiminę
Sveikina čia susiję!*

*Štai Bernardas mūsų Brazdžionis,
Tarp kitų pats šlovingiausias;
Jo ne be dangaus malonės
Amžius, eilės šaunios, gausios.*

*Štai Kazys Bradūnas, spėjęs
Susikurti buitį naują:
Žeminių įsteigėjas,
Vilnių Mūzai nūn tarnauja.*

*Štai mūsų mąstantis poetas
Alfonsas Nyka-Niliūnas;
Kai kam žodis, taikliai dėtas,
Iš Dienoraščio jo kliūna!*

*Štai Andriekus Leonardas,
Pranciškonas mūsų garbusis;
Mūzai paaugotas vardas,
Stropisi ordinui paklūsęs.*

*Anatolijus Kairys štai,
Vargiai kas suras jam, lyg:
Pilnas neeilinio ryžto
Jau išleido šimtą knygų!*

*Lyg papartis eilių rimuos
Auginas Balys štai šviečia,
Kol širdis vis nenurimusi,
Paklausyti skundo kviečia.*

*Štai čia ir Blekaitis Jurgis,
Verlibrus jau kūręs drąsiai
Su Vežių Rimu, tik kurgi,
Kai kas klausia, naujų rasių?*

*Štai Bagdons Apolinaras,
Sulietuvintas žemaitis;
Susidėjo jam, kaip dera,
Net dvejopas eilių kraitis.*

*Kotryna štai Grigaitytė,
Pro vėduoklę andai žvelgus,
Marių vėjo paklaustų nūn
Prie Atlanto susitelkus.*

*Iš Lemonto i Čikagą
Dar su ilgesiu vis žiūri
Julija Švabaitė; sako,
Uoliai kurianti, kaip kūrė.*

*Liūnė Sutema ten gieda
Netekties mūsų skaudžią dalia,
Bet ir i sunioktą žiedą
Su viltim pažvelgt dar gali.*

*Ir Sadūnaitė Danguolė,
Žodžio taupioje kūrėja,
I pagundą neįpuolė —
Jį pagerbti dangui sėjo.*

*Alė Rūtą, Karvelytę
Ir Mickutę šimtametę
Kviečiasi Mūza ją lankyti,
Kad neliktų pasimėtę.*

*Prie Atlanto susibūrę
Mehas, Jonikas, Kisieliūs;
Pirmas jų iš žodžio turi
Gerą kibirkštį išskėlęs.*

*Venclova ir Nazaraite
Draug su Keleru, pavojuos
Su sovietais atsiskaitę,
Mūzai moderniai darbuojas.*

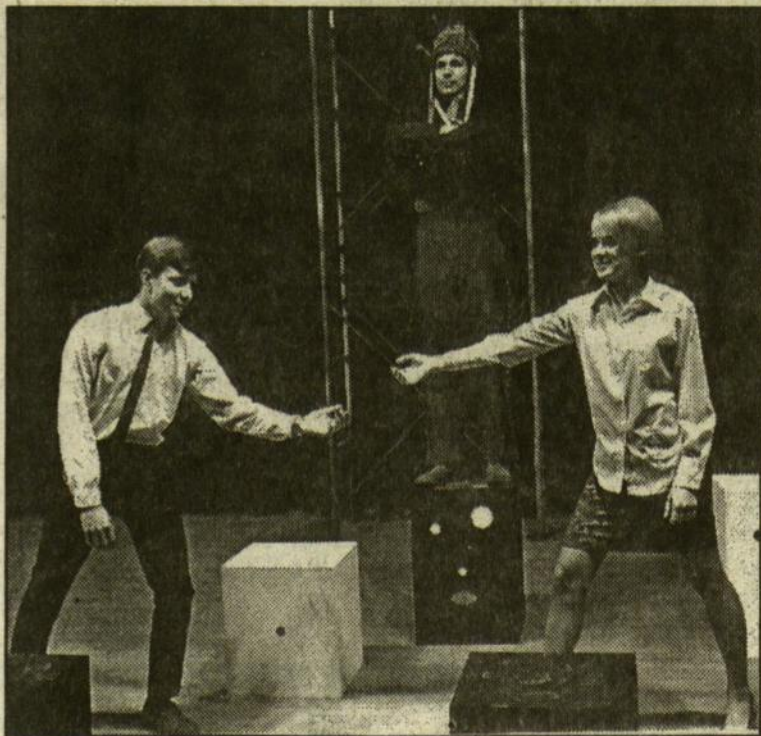
*Štai bežemės: Pautieniūtė,
Bogutaitė, Saulaitytė
Draug su Juodvalke; joms rūpų
Žemė tik iš tolo švyti.*

*Štai Veščūnaitė, Šimkutė
Iš tolaus kengūrų krašto,
Ir Jūragis eiliapjūtė
Kuria ilgesingą raštą.*

*Dar ne vieną vardą žada
Čia pakviest miela Euterpe,
Kad ir jie i tą paradą
Šauniai liktų įsiterpę.*

*** **

Parašyta Lietuvių rašytojų draugijos atkūrimo Amerikoje auksinės sukakties proga, siekiant artimesnės pažinties su kuriančiais anapus Atlanto — tėvynėje Lietuvoje.

Scena iš A. Kairio „Curriculum vitae“.

LA Dramos sambūrio aktoriai Ema Dovydaitytė ir Amandas Raugauskas A. Landsbergio „Vejas gluosniuose“.